पराशरः शाक्त्यः।अग्निः। त्रिष्टुप्।

रयिर्न यः पितृवित्तो वयोधाः सुप्रणीतिश्चिकितुषो न शासुः।

स्योनशीरतिथिर्न प्रीणानो होतेव सद्म विधतो वि तारीत्॥ १.०७३.०१

पितृवित्तः रयिर्न- पैतृकसंपदिव। वयोधाः- अन्नधारकः। चिकितुषः- ज्ञानिनः। शासुः- धर्मशासकस्य। सुप्रणीतिर्न- शोभनप्रकर्षानुशासनमिव। स्योनशीः- आनन्देन विश्रान्तिमापन्नः। प्रीणानः- तर्पणीयः। अतिथिर्न- अतिथिरिव। होतेव- अस्मदर्थं देवानामाह्वाता आचार्य इव। विधतः- सेवकस्य। सद्म- सदनोपलक्षितं कुटुम्बं सर्वम्। वि- विशेषेण। तारीत्- अग्निस्तारयति ॥१॥

देवो न यः सविता सत्यमन्मा क्रत्वा निपाति वृजनानि विश्वा।

पुरुप्रशस्तो अमतिर्न सत्य आत्मेव शेवो दिधिषाय्यो भूत्॥ १.०७३.०२

देवो न सविता- सूर्य इव द्योतकः। सत्यमन्मा- सत्यावबोधकः सत्यध्यानः सत्यज्ञानः। विश्वा वृजना- सर्वेभ्य आत्मावरणजनितयुद्धेभ्यः। क्रत्वा- सर्वभूतहितक्रतुना। निपाति- नितरां रक्षति। ननु अग्निरेव सर्वभूतहितक्रतुरिति चेत् किमर्थं क्रतुरत्र विशिष्टस्याग्नेर्विशेषणतया वर्णितः। सत्यम्। किन्तु इयं शैली श्रुतिभाषाया भवत्येव। श्रद्धे श्रद्धापयेत्यादिषु श्रुतिषु दृष्टत्वात्। प्रायशो यद्यपि होतृशब्देनाग्निर्निर्दिष्टः तथापि पूर्वस्मिन् मन्त्रे तु होतृसमोग्निरित्येवोच्यते। उपमानार्थं होतृशब्दः प्रयुक्तः। श्रुतिभाषा तु तर्कविवेचनभाषा न भवति। किन्तु तर्कातीतध्यानप्रतिभानभाषा। अत्र न्यायशास्त्रेषु यथा दृष्टं तथा विशेषणविशेष्यादिसुविभक्तरीतिः सदा भाषायां न दृश्यते।

Dr. Rangaji

श्रुतेस्तर्कातीता अन्या भाषाशैली अस्त्येव। क्वचिदग्निशब्देन बाह्यवेदिस्थपावको निर्दिष्टः। क्वचित्कविक्रतुः। क्वचित् वेदिस्थपावकाधिष्ठात्राधिकारिकपुरुषः। क्वचित् परमात्मा। क्वचित् सर्वं मिलित्वा निर्दिष्टम्। एवमेव अन्यासां देवतानामपि। इयमेव श्रुतेर्भाषाशैली। यत्र यत्र क्रतुरग्नेर्विशेषणं भवति तत्र तत्र अग्निशब्देन निर्दिष्टा अग्न्यधिष्ठातृदेवतेति ज्ञातव्या। परमात्मा वा निर्दिष्टः। अग्निशब्दनिर्दिष्टक्रतुदेवतावेदिस्थानां परस्परनिरन्तरसंबन्धात् देवतास्तवप्रकरणे वा वेदिस्थपावकस्तवप्रकरणे वा क्रतुरपि स्मर्यते। पुरुप्रशस्तः- महायशाः। अमर्तिर्न सत्यः- मत्यतीतं सत्तामात्रनिर्गुणब्रह्मेव। आत्मेव शेवः- चैतन्यरस इव आनन्दयिता। दिधिषाय्यः- धारणीयः। भूत्- भवति ॥२॥

देवो न यः पृथिवीं विश्वधाया उपक्षेति हितमित्रो न राजा।

पुरःसदः शर्मसदो न वीरा अनवद्या पतिजुष्टेव नारी॥ १.०७३.०३

विश्वधाया- विश्वधर्ता। देवः। न- इव । विष्णुरिवेति भावः। पृथिवीम्- भूम्याम्। उपक्षेति- निवसति। हितमित्रो न राजा- प्रियहितः सोम इव स्थितः। पुरः सदः- अस्माकं पुरतः स्थिताः। शर्मसदः- अस्माकं शर्मणि स्थिताः। वीरा न- धीरा इव स्थितः। अनवद्या- अदोषा। पतिजुष्टा- पत्याश्रिता। नारीव- पतिव्रतेव स्थितोग्निः ॥३॥

तं त्वा नरो दम आ नित्यमिद्धमग्ने सचन्त क्षितिषु ध्रुवासु।

अधि द्युम्नं नि दधुर्भूर्यस्मिन्भवा विश्वायुर्धरुणो रयीणाम्॥ १.०७३.०४

अग्ने। नरः- नेतार उपासकाः। तम्- तादृशम्। इद्धम्- दीप्तम्। त्वा- भवन्तम्। दमे- गृहे। नित्यम्- प्रतिदिनम्। ध्रुवासु क्षितिषु- स्थिरासु भूमिकासु। आ- आभिमुख्येन। सचन्त- सेवन्ते।

Dr. Rangani

अस्मिन्- एतस्मिन्नग्नौ। भूरि- प्रभूताम्। द्युम्नम्- ज्योतिष्मतीं भावनाम्। अधि नि दधुः- नितरां स्थापितवन्तः। रयीणाम्- संपदाम्। धरुणः- धारकः। विश्वायुः- विश्वेषां प्राणवद्धितः। भव ॥४॥

वि पृक्षो अग्ने मघवानो अश्युर्वि सूरयो ददतो विश्वमायुः।

सनेम वाजं समिथेष्वर्यो भागं देवेषु श्रवसे दधानाः॥ १.०७३.०५

अग्ने। सूरयः- ज्ञानिनः। ददतः- दातारः। मघवानः- संपद्वन्तः। पृक्षः- भोगम्। विश्वमायुः- पूर्णं जीवनम्। वि- विशेषेण। अश्युः- भुञ्जन्तु अनुभवन्तु। समिथेषु- वृष्ट्यावरणैरात्मावरणैर्वा कृतयुद्धेषु। अर्यो वाजम्- आर्यशीलम्। सनेम- संभजेमहि। श्रवसे- चिदाकाशस्थमन्त्रश्रवणाय। देवेषु- देवतासु। भागम्- ध्यानभावनाख्यहविर्भागम्। दधानाः- धारयन्तो भवेम ॥५॥

ऋतस्य हि धेनवो वावशानाः स्मदूध्नीः पीपयन्त द्युभक्ताः।

परावतः सुमतिं भिक्षमाणा वि सिन्धवः समया सस्रुरद्रिम्॥ १.०७३.०६

ऋतस्य- प्रकृतिनियतेः। धेनवः- दोग्ध्र्यः। वावशानाः- अग्निं कामयमानाः। स्मदूध्नीः- नित्यमूधसा युक्ताः। द्युभक्ताः- सूर्यसंभक्ताः। पीपयन्त- उपासकमनुभावयन्ति। सिन्धवः- स्यन्दनशीलाश्चित्ताधारशक्तिप्रवाहभूताः। सुमतिं भिक्षमाणाः- उपासकाय शोभनमतिं याचमानाः। अद्रिं समया- जडोपलक्षितपर्वतसकाशात्। वि- विशेषेण। सस्रुः- प्रवहन्ति ॥६॥

त्वे अग्ने सुमतिं भिक्षमाणा दिवि श्रवो दधिरे यज्ञियासः।

नक्ता च चक्रुरुषसा विरूपे कृष्णं च वर्णमरुणं च सं धुः॥ १.०७३.०७

Dr. Rangani

अग्ने- सर्वभूतहितरत्युद्भूतसङ्कल्प। त्वे- त्वयि। सुमतिम्- शोभनमतिम्। भिक्षमाणाः- याचमानाः। यज्ञियासः- यज्ञसंबन्धिनः। दिवि- चिदाकाशे। श्रवः- श्रुत्युपलक्षितध्यानम्। दधिरे। विरूपे- विविधे। नक्ता उषसा च- रात्रिरहश्चेत्यधिभौतिके। मनुष्यप्रज्ञा दैवप्रज्ञा च। चक्रुः- अकुर्वन्। कृष्णं च वर्णं- कृष्णवर्णोपलक्षितनिशाम्। अरुणं च- अरुणवर्णोपलक्षितदिनं च। सम्- सम्यक्। धुः- दधुः ॥७॥

यान्राये मर्तान्सुषूदो अग्ने ते स्याम मघवानो वयं च।

छायेव विश्वं भुवनं सिसक्ष्यापप्रिवान्रोदसी अन्तरिक्षम्॥ १.०७३.०८

अग्ने। यान् मर्तान्- यान् मनुष्यान्। राये- दानयोग्यसंपदे। सुषूदः- प्रेरयसि। षूद प्रेरणे। ते। मघवानः- संपद्वन्तोऽभवन्। एवम्। वयं च स्याम। छायेव विश्वं भुवनम्। सिसक्षि- सेवसे। स्वार्थातपग्रस्तस्य सर्वभूतहितक्रतुरेव शीतलछाया। षच समवाये। रोदसी- द्यावापृथिव्यौ मनःशरीरे वा। अन्तरिक्षम्- द्यावापृथिव्योरन्तरं लोकं प्राणकोशं वा। आपप्रिवान्- आपूरितवान्। पा पूरणे। सर्वभूतहितक्रतुनैव शरीरप्राणमनांसि पूर्णानि सफलानि भवन्ति ॥८॥

अर्वद्भिरग्ने अर्वतो नृभिर्नॄन्वीरैर्वीरान्वनुयामा त्वोताः।

ईशानासः पितृवित्तस्य रायो वि सूरयः शतहिमा नो अश्युः॥ १.०७३.०९

अग्ने- सर्वभूतहितक्रतो। अर्वद्भिः- प्राणैः। अर्वतः- प्राणान्। नृभिः- नेतृभिः। नॄन्- नेतॄन्। वीरैः। वीरान्। त्वोताः- त्वया रक्षिताः। वनुयाम- भजेमहि। नः- अस्माकम्। पितृवित्तस्य- पैतृकधनस्य। ईशानासः- स्वामिनः सन्तः। सूरयः- ज्ञानिनः सन्तः। रायः- संपदः। शतहिमाः- शतसंवत्सरेभ्यः। अश्युः- अनुभवामः ॥९॥

एता ते अग्न उचथानि वेधो जुष्टानि सन्तु मनसे हृदे च।

Dr. Ranganji

शकेम रायः सुधुरो यमं तेऽधि श्रवो देवभक्तं दधानाः॥ १.०७३.१०

वेधः- विद्वन्। अग्ने। ते। एता उचथानि- एते मन्त्राः। मनसे- विचारमयायान्तःकरणाय। हृदे च- भावनामयायान्तःकरणाय च। जुष्टानि- प्रियाः। सन्तु- भवन्तु। सुधुरः- सुष्ठु धारकस्य। ते- भवतः। यमम्- नियमसंपन्नम्। रायः- दानयोग्यवित्तं विद्यामयम्। शकेम- प्राप्तुं शक्नवाम। अधि- भवदुपरि। देवभक्तम्- देवतासंभक्तम्। श्रवः- चिदाकाशस्थमन्त्रश्रवणम्। दधानाः- धारयन्तो भवेम ॥१० ॥

Dr. Ranganij